

PREKYBOS MOTERIMIS AUKŲ REABILITACIJOS GALIMYBĖS

DAIVA ALIFANUVIENĖ

ŠIAULIŲ UNIVERSITETO SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ
FAKULTETO SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA,
SPECIALIOJO UGDYMO MOKSLINIO CENTRAS

LAURA TREPEKAITĖ

ŠIAULIŲ UNIVERSITETO SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ
FAKULTETO SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS IV KURSO
STUDENTĖ

AURELIJA BANIULIENĖ

ŠIAULIŲ UNIVERSITETO SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ
FAKULTETO SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS IV KURSO
STUDENTĖ

Straipsnyje analizuojamos moterų, patekusių į prekeiviu žmonėms vergiją, rehabilitacijos proceso galimybės, raiškos savitumai. Straipsnio tikslas yra atskleisti šio proceso ypatumus, išorinius bei vidinius veiksnius, galinčius lemti rehabilitacijos sėkmę ar išryškinti sunkumus. Pristatant tyrimo rezultatus, pateikiamas kokybinis tyrimas, kuriame analizuojama rehabilitacijos proceso dalyvių (prekybos moterimis aukų, socialinių darbuotojų, policijos pareigūnų) požiūris vertinant šio proceso raidą.

ĮVADAS

Šiuo metu Lietuvoje ir tarptautiniu lygiu vis plačiau kalbama apie šiuolaikinėje visuomenėje sparčiai plintantį neigiamą reiškinį – prekybą moterimis. Europolo duomenimis, Europoje nuo prekeivių žmonėmis kasmet nukenčia apie 120 tūkst. žmonių. Iš trijų Baltijos šalių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) kasmet išvežama arba savo noru išvažiuoja apie 3000 moterų, iš jų daugiausiai (1000–1200) iš Lietuvos (*Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programa*, 2005).

AIDS centro duomenys (2003) rodo, kad vien tik Vilniuje į prostituciją gali būti įtraukta nuo 1000 iki 3000 moterų (*Komercinių sekso darbuotojų sociologinė apklausa*, 2003). A. Sipavičienė (2004), analizuodama užsienio šalių ekspertų duomenis, teigia, kad Lietuvoje galėtų būti 3000–10 000 prostitučių, dirbančių šį darbą ir teikiančių seksualines paslaugas. Prekyba moterimis, autorės teigimu, šiandien yra ypač aktuali problema, tai rodo augantys iš užsienio šalių grąžinamų merginų srautai, nuolat didėjantis baudžiamųjų bylų, iškeltų dėl prekybos moterimis Lietuvoje ir užsienio šalyse, skaičius. Prekeivių žmonėmis aukomis tampa įvairaus amžiaus moterys, o prekybos žmonėmis mastai didėja ir tampa tarptautine problema (Pochagina, 2007; Kovalev, 2007). Prekyba moterimis ir vertimasis prostitucija turi neišvengiamai pražūtingą įtaką moterų bei mergaičių fizinei ir psichinei sveikatai, todėl ypač svarbu kalbėti apie prekybos moterimis aukų reabilitacijos proceso plėtros galimybes (Navaitis, 2004; O'Connor, Healy, 2006).

Pastarąjį dešimtmetį atliekama nemažai tyrimų, siekiant išsiaiškinti prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms teikiamų paslaugų efektyvumą (Sipavičienė, 2004), tiriama ir analizuojami prostitucijos ir prekybos moterimis aukų reabilitacijos ir reintegracijos aspektai, institucijos, teikiančios įvairaus pobūdžio pagalbą, tiriama jų vykdoma veikla bei pagalbos principai (Karmaza ir kt., 2005; Ruškus, Mažeikienė, Blinstrubas, Balčiūnas, 2005).

Lietuvoje prekybos moterimis aukoms per reabilitaciją teikiamos įvairaus pobūdžio paslaugos: teisinės, psichologinės, socialinės, medicini-

ninės, atliekami tyrimai, siekiant išsiaiškinti prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms teikiamų paslaugų efektyvumą (Beresnevičiūtė, Krikščiukaitytė, Paskočinaitė, Šukytė, 2006). Nėra abejonės, kad šios akademinės-teorinės bei empirinės-praktinės mokslininkų ir praktikų iniciatyvos yra vertingos. Juo labiau dabartiniame socialiniame ekonominiame mūsų šalies vystymosi etape, atsisakant totalitarinių uždarumo bei daugelio socialinių problemų (įskaitant ir prekybos žmonėmis bei prostitucijos) neigimo ar klinikinio vertinimo nuostatų ir pereinant prie jų pripažinimo, pagalbos inicijavimo ir humanistinių vertybių sklaidos, svarbi tampa prekybos moterimis aukų reabilitacijos proceso analizė ir plėtra. Kuo ypatingas prekybos žmonėmis ir aukų reabilitacijos procesas? Kokie veiksniai galėtų nulemti jo sėkmę? Kas svarbu prekybos moterimis aukoms: jų pačių vertybės, noras keistis, valdyti situaciją, gebėjimas atstovauti sau ar socialinių paslaugų, pagalbos tinklo egzistavimas, informacijos sklaida ir kt.? Šie klausimai ir sudaro straipsnio probleminę erdvę.

Tyrimo tikslas – atskleisti prekybos moterimis aukų reabilitacijos proceso ypatumus.

Tyrimo objektas – prekybos moterimis aukų reabilitacijos procesas (išorinių ir vidinių veiksnių aspektu).

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad prekybos moterimis aukų reabilitacijos sėkmė priklauso tiek nuo vidinių (vertybių, motyvacijos, situacijos valdymo), tiek nuo išorinių (informacijos sklaidos, paslaugų ir socioedukacinės pagalbos) veiksnių.

Tyrimo metodologija

Tyrimo duomenų rinkimui buvo pasirinkta kokybinė prieiga, leidžianti respondentus apklausti natūralioje aplinkoje, išiklausant į jų nuomonę, vertinimus, išgyvenimus, neprimetant savo vertybių, išankstinių nuostatų, įsitikinimų. Duomenys buvo renkami, naudojant pusiau struktūruotą interviu, kai respondentams buvo pateikiamos atvirų esminių klausimų formuluotės, leidžiant savarankiškai atsakyti, nevaržant jų minties laisvės (Страйсс, Корбин, 2001). Šiais klausimais buvo stengiamasi atskleisti prekybos moterimis aukų reabilitacijos proceso vidinių (vertybių, noro keistis, situacijos val-

dymo) bei išorinių (informacijos sklaidos, paslaugų ir socioedukacinės pagalbos) veiksnių ypatumus, raišką. Klausimai buvo sudaryti, remiantis M. O'Connor, G. Healy (2006), J. Ruškaus, N. Mažeikienės, A. Blinstrubo, S. Balčiūno (2004) tyrimais bei surinkta mokslinė medžiaga, analizuojančia įvairius prekybos žmonėmis aspektus.

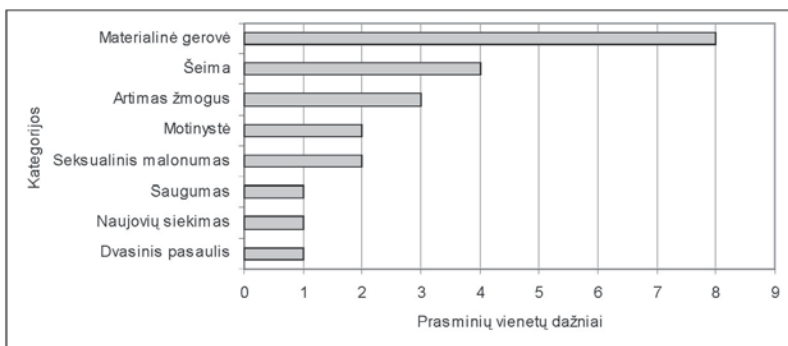
Gauti atsakymai buvo kokybiškai analizuojami, naudojant turinio (angl. *content*) analizę atviro kodavimo metodu, t. y. tiriamųjų atsakymus sugrupuojant į apibendrintas ir įvardytas prasmines kategorijas, buvo skaičiuojami kiekvienos kategorijos pasikartojantys prasminių vienetų dažniai, t. y. skaičiai, parodantys tam tikros kategorijos pasikartojimą (Квале, 2003).

TYRIMO IMTIS

Tyrimas buvo atliktas 2007 metais. Jame dalyvavo 11 respondentų ($N = 11$), iš jų 3 prekybos moterimis aukos, 3 socialiniai darbuotojai, dirbantys su prekybos moterimis aukomis, 5 policijos pareigūnai. Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai bei prekybos moterimis aukos priklauso Lietuvos Carito projektui „Pagalba prekybos moterimis ir prostitucijos aukoms“ (projektas veikia nuo 2001 m.). Policijos pareigūnai, dirbantys Šiaulių viešojoje policijoje ir Kriminalinės policijos Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnyboje. Respondentai buvo pasirinkti patogiosios atrankos būdu. Iš visų respondentų buvo 9 moterys ir 2 vyrai. Moterys: prekybos moterimis aukos, socialinės darbuotojos, policijos pareigūnės. Vyrai: policijos pareigūnai.

TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Kokybinio tyrimo metu buvo sukaupta gausi empirinė medžiaga, iliustruojanti vidinių ir išorinių prekybos moterimis aukų reabilitacijos proceso veiksmų raišką. Vidiniams veiksniams priskyrėme vertybines tiriamųjų nuostatas, gebėjimą keisti ir valdyti savo socialinę situaciją reabilitacijos metu bei motyvaciją ir norą keistis. Išoriniams veiksniams priskyrėme informacijos sklaidą bei sociali-

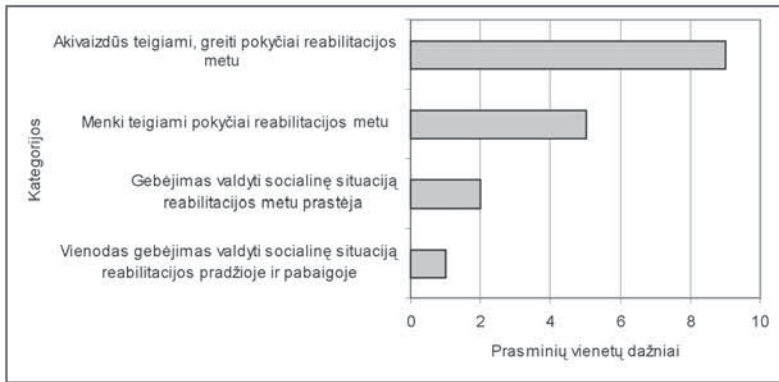
1 PAV. PREKYBOS MOTERIMIS AUKŲ VERTYBINĖS NUOSTATOS (N = 11)

nių paslaugų ir pagalbos plėtrą. Dėl didelio empirinės medžiagos kiekio pateikiame tik kai kurias, mūsų nuomone, informatyviausias tyrimo erdves.

Tyrime siekėme atskleisti prekybos moterimis aukų vertybines nuostatas. Respondentams buvo užduoti klausimai: kas Jums gyvenime svarbiausia? Kaip manote, kas yra svarbiausia prekybos moterimis aukų gyvenime? Remiantis atsakymais į klausimus, buvo išskirtos kategorijos. Kategorizuoti atsakymai pateikiami 1 pav.

Materialinės gerovės svarbą prekybos moterimis aukoms labiausiai akcentavo policijos pareigūnai bei socialiniai darbuotojai, dirbantys su šiomis moterimis ir merginomis („...daugelis norėjo ir nori geriau gyventi, gražiai rengtis, taip pat turėti nuosavą būstą, pastovias pajamas“; „Visų pirma šios merginos stengiasi susirasti darbą, toks patiklumas jas ir pražudo“). Tačiau vienareikšmiškai teigti, kad šios vertybės yra pagrindinės prekybos moterimis aukoms, negalima. Tai yra subjektyvi visuomenės atstovų nuomonė.

Analizuojant vertybių svarbą ir hierarchiją žmogaus gyvenime, svarbiausia atkreipti dėmesį į tai, ką pačios prekybos moterimis aukos išskiria svarbiausiomis vertybėmis. Remiantis gautais tyrimo rezultatais galima manyti, jog prekybos moterimis aukoms gyvenimo pra-

2 PAV. PREKYBOS MOTERIMIS AUKŲ GEBĖJIMO VALDYTI SOCIALINĘ SITUACIJĄ POKYČIAI REABILITACIJOS METU (N = 11)

smė ir galutinis tikslas yra vaikai, šeima („Kol neturėjau vaikų, gyvenime niekas nebuvo svarbu, jis buvo susijęs tik su šia diena, o dabar turiu rūpintis ne tik savimi, bet ir abiem vaikais“; „...daugelis iš jų išvyko į užsienį dėl šeimos finansinės gerovės“).

Siekiant išsiaiškinti prekybos moterimis aukų gebėjimą valdyti situaciją ir pokyčius reabilitacijos metu, buvo užduoti klausimai: kaip manote, ar be aplinkinių pagalbos galėtumėte padėti sau? Kaip manote, kaip keičiasi prekybos moterimis aukų gebėjimas valdyti situaciją reabilitacijos metu? Remiantis atsakymais į klausimus, buvo išskirtos kategorijos. Kategorizuoti atsakymai pateikiami 2 pav.

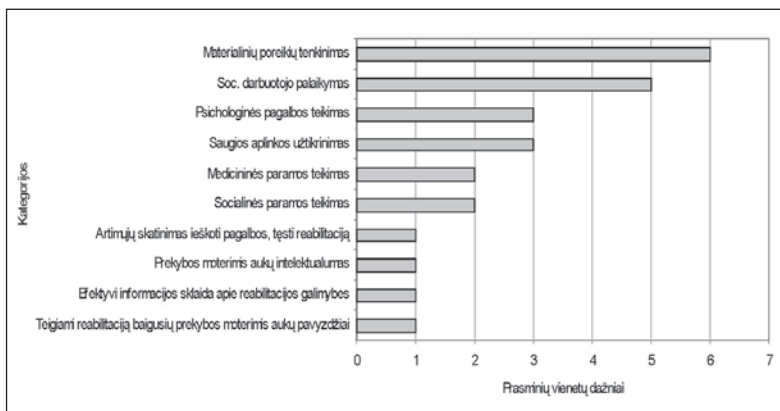
Dauguma respondentų teigė, jog reabilitacijos metu atsiranda prekybos moterimis aukų gebėjimas valdyti situaciją, ir vėliau galima stebėti akivaizdžius pokyčius. Tokią nuomonę pareiškė ne tik socialiniai darbuotojai (*Baikštumą ir nepasitikėjimą savimi keičia drąsa, gebėjimas valdyti savo gyvenimą*), bet ir dalis policijos pareigūnų (*Pasidaro labiau savarankiškos, nes pradeda norėti keisti savo gyvenimą kita linkme*), o viena iš prekybos moterimis aukų teiginių, jog reabilitacijos metu stebimi akivaizdūs teigiami prekybos moterimis aukų pokyčiai, iliustravo savo gyvenimišku pavyzdžiu (*Apart savižudybės daugiau nieko*

nemačiau, nieko negalvoju, bet dabar jau sugebu valdyti savo gyvenimą ir nebereikia, kad kažkas tvarkytų mano gyvenimo problemas...).

Būtina pasakyti, jog tarp respondentų buvo pesimistų, kurie netikėjo teigiamais parduotų moterų pokyčiais reabilitacijos metu (*Dažniausiai merginos pripratę, kad kažkas tvarkytų jų gyvenimą iki reabilitacijos, tad jos pačios ilgai net nediršta tapti savo gyvenimo šeimininkėmis*).

Tyrime buvo siekiama išsiaiškinti prekybos moterimis aukų motyvaciją, norą keisti savo socialinę situaciją. Respondentams pateikti klausimai: kas Jus skatina tęsti reabilitaciją toliau? Kas skatina, Jūsų nuomone, prekybos moterimis aukų reabilitaciją? Remiantis atsakymais į klausimus, buvo išskirtos kategorijos. Kategorizuoti atsakymai pateikiami 3 pav.

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog tęsti reabilitaciją prekybos moterimis aukas labiausiai skatina materialinių poreikių tenkinimas. Respondentų teigimu, tik patenkinus materialinius poreikius, gali atsirasti aukštesni poreikiai (*„Iš pradžių merginoms reabilitacijoje svarbus yra maistas, saugumo pojūtis, be kurių reabilitacija būtų tiesiog neįmanoma“; „...išėjusios iš sutenerių nieko neturi savo, dažnai parvyksta iš užsienio, kuriame paliktas paskutinis jų turtas – visi drabužiai, tad materialinė pagalba labai svarbi“*).

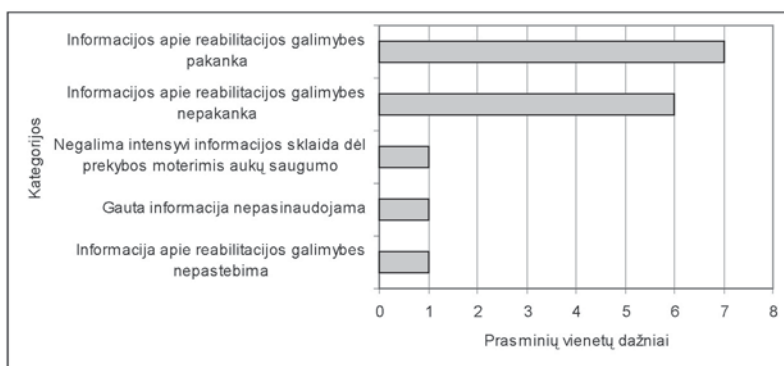

3 PAV. PREKYBOS MOTERIMIS AUKŲ MOTYVACIJA REABILITACIJAI (N = 11)

Tyrime dalyvavę respondentai ne mažiau reikšmingu motyvacijos stiprinimui laiko ir socialinio darbuotojo nuolatinę palaikymą, paramą („...socialinė darbuotoja nuolat skatina tęsti reabilitaciją“; „man labai padėjo socialinės darbuotojos palaikymas, nuolatinė parama“). Prekybos moterimis aukoms svarbu, kad jų interesai būtų pripažinti lygiai taip pat kaip ir bet kurio kito visuomenės nario. Jos nori būti reikšmingos ir pastebėtos.

Respondentų teigimu, prekybos moterimis aukų reabilitaciją skatina galimybė susitikti su psichologu (*Vėliau likti reabilitacijoje skatina psichologinė parama...*). Susitinkant su psichologu yra tenkinami daug aukštesni poreikiai, kurie padeda vis labiau pasitikėti savimi, atkurti nutrūkusius santykius su artimaisiais.

Tyrime buvo siekiama išsiaiškinti išorinius veiksnius, lemiančius reabilitacijos proceso raidą. Respondentams buvo pateikti klausimai: kaip manote, ar yra pakankamai informacijos apie tai, kur galima kreiptis nukentėjus nuo prekeivių žmonėmis ir kokiais būdais sužinojote apie reabilitacijos galimybes? Ar yra pakankamai informacijos, kur prekybos moterimis aukos galėtų kreiptis pagalbos? Remiantis atsakymais į klausimus, buvo išskirtos kategorijos. Kategorizuoti atsakymai pateikiami 4 pav.

4 PAV. INFORMACIJOS APIE PREKYBOS MOTERIMIS AUKŲ REABILITACIJOS GALIMYBES SKLAIDA (N = 11)

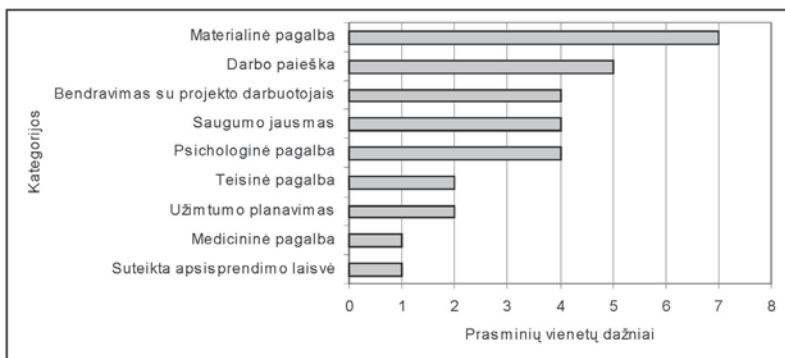
Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad didžioji dalis respondentų yra įsitikinę, jog informacijos, kur galima kreiptis nukentėjus nuo sąvadautojų, pakanka. Respondentai išvardina tokius informacijos šaltinius – laikraščiai, žurnalai, internetas, tačiau neįvertina to, kiek šie informacijos šaltiniai yra prieinami parduotoms moterims. Tikėtis, kad asocialioje šeimoje kompiuteris ir internetas buvo prieinamas šioje šeimoje augančiai mergaitei, būtų naivu. Be to, informacijos sklaida atokiuose kaimuose ar mažuose miesteliuose yra minimali: vietiniai laikraščiai neplatina informacijos, kur būtų galima kreiptis, patekus į sąvadautojų rankas, o socialinių darbuotojų dalijami lankstinukai taip pat nepasiekia šių vietovių.

Kaip labai efektyvų informacijos šaltinį respondentai įvardija draugystę (*„...šiaiip tos informacijos pakanka ir dažniausiai merginos sužino viena iš kitos, šis informacijos sklidimo būdas kol kas yra pats efektyviausias“*; *„...manau, kad informacijos užtenka, pati apie Carito darbą sužinojavu iš policininkų...<...> paskui tą patį pakartojo draugė“*).

Nemaža dalis tyrime dalyvavusių respondentų pritaria nuomonei, jog informacijos iš tiesų trūksta (*„Nesu mačiusi gatvėje plakatų, kuriuose būtų įvairūs pagalbos telefonai ar kita svarbi informacija“*; *„...plakatai vien apie tai, kad parduoti moterį yra negražu – juokinga, nesustabdyt tai sutenerių, o ir merginoms nepadės“*).

Siekiant išsiaiškinti, kokia pagalba yra svarbiausia prekybos moterimis aukoms rehabilitacijos metu, respondentams užduoti klausimai: kas dabar teikia Jūsų gyvenimui stabilumo? Kokios paslaugos, teikiamos socialinių darbuotojų, suteikia prekybos moterimis aukų gyvenimui stabilumo? Remiantis atsakymais į klausimus, buvo išskirtos kategorijos. Kategorizuoti atsakymai pateikiami 5 pav.

Atliekant tyrimą, buvo stengiamasi išsiaiškinti, kokios paslaugos, teikiamos atitinkamoje rehabilitacija užsiimančioje įstaigoje, parduotų moterų gyvenimui suteikia stabilumo. Didžioji dauguma tyrime dalyvavusių respondentų teigė, jog būtent atitinkamos įstaigos parūpinama materialinė pagalba suteikia prekybos moterimis aukų gyvenimui stabilumo (*„...kurios neturi kur sugrįžti, tai daugiausiai to stabilumo teikia materialinis aprūpinimas“*; *„Labiausiai padėti galėtų gyvenamosios vietos suteikimas, nes jos grįžta ir neturi kur eiti.“*).

5 PAV. SOCIOEDUKACINĖ PAGALBA PREKYBOS MOTERIMIS AUKOMS REABILITACIJOS METU (N = 11)

Dar vieną kaip itin svarbų dalyką, kuris teikia parduotų moterų gyvenimui stabilumo, respondentai įvardija darbo paiešką („*Labai svarbu darbas ir iš jo gaunamos pajamos*“; „*...ir darbo paieška, nes pačioms susirasti darbą yra sudėtinga*“). Pastovios pajamos, tvirtas materialinis pagrindas leidžia žmogui jaustis savarankiškam, nepriklausomam, o tai galima pasiekti tik dirbant ir gaunant pastovų atlyginimą.

APIBENDRINIMAS

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima manyti, kad viena svarbiausių vertybių prekybos moterimis aukų gyvenime yra materialinė gerovė, tad siekis bent šiek tiek pagerinti savo materialinę padėtį gali skatinti parduotas moteris kreiptis pagalbos ir reabilituotis. Galima daryti prielaidą, jog materialinių poreikių tenkinimas reabilitacijos procese atlieka prekybos moterimis aukoms gan svarbų vaidmenį. Tyrimo rezultatai rodo, jog prekybos moterimis aukų gebėjimas valdyti situaciją ir atstovauti sau reabilitacijos metu keičiasi: stebimi maksimalūs teigiami pokyčiai reabilitacijos metu – moterys tampa kur kas savarankiškesnės, pasitikinčios savimi. Socialiniai dar-

buotojai mano, kad moterys gali patirti sėkmę reabilitacijos procese, tik, jų nuomone, didžioji dalis sėkmės priklauso nuo pačių moterų noro keistis. Tuo tarpu policijos pareigūnai nemano, kad reabilitacija gali kaip nors pakeisti parduotų moterų socialinę situaciją, daugelis įtikėję, kad prostitucija – šių merginų gyvenimo būdas, tad skeptiškai vertina reabilitaciją ir jos efektyvumą. Vis dėlto, apibendrinus gautus duomenis, galima daryti išvadą, kad reabilitacijos sėkmė priklauso tiek nuo prekybos moterimis aukos motyvacijos, vidinių resursų, noro keisti savo socialinę situaciją, tiek nuo paslaugų, socioedukacinės pagalbos bei išorinių veiksnių, trukdančių kreiptis pagalbos ir dalyvauti reabilitacijos procese.

LITERATŪRA

1. Beresnevičiūtė V., Krikščiukaiytė R., Paskočinaitė J., Šukytė R. (2006). *Besislepiančios nuo visuomenės. Sekso paslaugų teikėjų padėtis Lietuvoje: vertinimai ir rekomendacijos*. Vilnius.
2. Karmaza E., Kasperavičiūtė E., Augutienė R., Sipavičienė A. (2005). *Prekybos žmonėmis pavojai ir prevencinė veikla mokykloje*. Vilnius.
3. Karmaza E., Šimaitis A., Kvieskienė G., Barkauskaitė M., Garckija R., Kasperavičiūtė E., Merfeldaitė O., Valantiejienė S., Ingelevič D. (2005). *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektais*. Vilnius.
4. *Komercinių sekso darbuotojų sociologinė apklausa* (2003). Prieiga per internetą: <http://www.lygus.lt/ITC/smurtas.php?s=1&id=146>. [Žiūrėta 2008-01-02].
5. Kovalev V. (2007). *Traffic Control*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/results?vid=3&hid=107&sid=f813a343-f426-47da-977f-0b48efcbe0e9%40sessionmgr109>. [Žiūrėta 2008-01-02].
6. Navaitis G. (2004). Viliojanti perspektyva...tapti prostitute? *Psichologija tau*. Nr. 5, p. 6.
7. O'Connor M., Healy G. (2006). Ryšys tarp prostitucijos ir prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslams. *Informacijos vadovas*. Vilnius.
8. Pochagina O. (2007). *Trafficking in Women and Children in Present-Day China*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=113&sid=5846152e-e815-4e27-a367-032f95975582%40sessionmgr108>. [Žiūrėta 2008-01-02].

9. *Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programa* (2005). Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/uploads/media/2005_2008_programa.doc. [žiūrėta 2008-01-02].
10. Ruškus J., Mažeikienė N., Blinstrubas A., Balčiūnas S. (2005). *Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų rehabilitacija ir reintegracija*. Šiauliai.
11. Sipavičienė A. (2004). *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius.
12. Квале С. (2003). *Исследовательское интервью*. Москва.
13. Страусс А., Корбин Д. (2001). *Основы качественного исследования*. Москва.